

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346.2

Коверзнев В. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету*

ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

CREATE PROCEDURE IN UKRAINE COOPERATIVE ORGANIZATIONS: COMPARATIVE ANALYSIS

У статті обґрунтовано, що створення кооперативних організацій відбувається в нормативно-явочному порядку в два етапи; розкрито правова сутність організаційного та формально-контрольного етапів створення кооперативних організацій; доведено, що створення фінансових кооперативних організацій має специфіку, яка обумовлена особливостями діяльності на ринку фінансових послуг.

Ключові слова: кооперативна організація, створення кооперативної організації, державна реєстрація кооперативної організації.

В статье обосновано, что создание кооперативных организаций происходит в нормативно-явочном порядке в два этапа; раскрыта правовая сущность организационного и формально-контрольного этапов создания кооперативных организаций; доказано, что создание кооперативных финансовых организаций имеет специфику, которая обусловлена особенностью деятельности на рынке финансовых услуг.

Ключевые слова: кооперативная организация, создание кооперативной организации, государственная регистрация кооперативной организации.

The article substantiates that the creation of cooperative organizations is happening in the legal person in two stages, reveals the legal nature of organizational and formal control of all stages of creation of cooperative organizations; it is proved that the establishment of cooperative financial institutions is specific to the feature of the financial cooperative organizations in the financial services market.

Key words: cooperative organization, establishment of cooperative organizations, registration of cooperative organizations.

Здійснення порівняльного аналізу порядку створення кооперативних організацій усіх типів є одним із етапів комплексного дослідження правового забезпечення кооперації в Україні через призму науки господарського права та формування теоретичних положень і висновків щодо вдосконалення правового регулювання кооперації з урахуванням сучасних умов розвитку економіки.

Питання створення окремих типів кооперативних організацій розглядалися в працях О. Вінник, С. Бабенка, С. Гелея, Я. Гончарук, І. Кучеренка, В. Семчика, Р. Пастушенко, В. Щербини та інших. Проте виникнення проблемних питань, пов'язаних зі створенням кооперативних організацій, вимагає їх комплексного вирішення та спонукає до подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

На сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження правового забезпечення системи кооперації через призму науки господарського права, що обумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є дослідження порядку створення кооперативних організацій усіх типів із застосуванням порівняльного аналізу та напрацювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного кооперативного законодавства, що регулює питання їх створення.

За визначенням Р. Мавліханової, в загальному розумінні термін «створення» включає в себе врегульовані правом фактичні умови виникнення та легалізації юридичної особи у певному правовому статусі та організаційно-правовій формі; правове поняття створення включає ряд послідовних дій, які мають юридичне вираження та породжують правові наслідки: суб'єктивні права та обов'язки [1, с. 124].

За загальним правилом, визначеним статтею 56 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [2], господарська організація може бути створена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) з додержанням вимог законодавства.

В науковій літературі виділяють три способи створення суб'єкта господарювання: в розпорядчому, дозвільному або нормативно-явочному порядку [3, с. 15].

Згідно зі статтями 73, 78 ГК України в розпорядчому порядку утворюється компетентним органом державної влади на базі відокремленої частини дер-

жавної власності, як правило, без поділу її на частки державне унітарне підприємство, що входить до сфери його управління, а за рішенням органу місцевого самоврядування утворюється унітарне комунальне підприємство, яке діє на базі відокремленої частини комунального майна.

Нормативно-явочний порядок створення суб'єкта господарювання передбачає ініціативу на його створення з боку засновників – суб'єктів приватного права.

Для створення окремих суб'єктів господарювання потребується дозвіл органів господарського контролю. Так, з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополієм (домінуючим) становищем, обмеження конкуренції на органи Антимонопольного комітету України покладається здійснення контролю за концентрацією суб'єктів господарювання. В цьому випадку органи Антимонопольного комітету України надають дозвіл на концентрацію у разі, якщо вона не приводить до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині [4].

У зв'язку з тим, що потреба в отриманні дозволу на створення окремих суб'єктів господарювання може виникнути як при створенні суб'єкта в розпорядчому порядку, так і при створенні суб'єкта господарювання в нормативно-явочному порядку, уявляється, що отримання дозволу компетентного органу є факультативною (додатковою) умовою, а тому не може розглядатися як окремий і самостійний порядок створення суб'єкта господарювання.

Статтею 7 Закону України «Про кооперацію» [5] встановлено, що кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Засновниками кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також юридичні особи України та іноземних держав, які беруть участь у діяльності кооперативів через своїх представників.

Рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами. Рішення установчих зборів оформляється протоколом, який підписують голова та секретар зборів. Мінімальна кількість членів кооперативу становить три особи. При створенні кооперативу складається список членів та асоційованих членів кооперативу, який затверджується загальними зборами.

За своєю правовою природою рішення про створення кооперативної організації є установчим договором, який опосередковує волевиявлення засновників на створення кооперативної організації як суб'єкта господарського права. Його особливість полягає в тому, що він втрачає свою юридичну силу з моменту завершення процедури створення кооперативної організації у зв'язку з повним виконанням засновниками кооперативної організації своєї мети зі створення суб'єкта господарювання. На цій стадії створення кооперативної організації визначається її тип, основні положення статуту, зокрема мета та предмет діяльності, порядок формування майна, врегулювання членських відносин, порядок форму-

вання органів управління та визначення їх компетенції, порядок припинення кооперативної організації.

Як зазначає професор В. Кравчук, ініціативне волевиявлення засновників зі створення суб'єкта господарювання є правомочним, що потребує його відповідної фіксації [6, с. 188].

Вказана позиція є слушною, оскільки до моменту створення кооперативної організації як юридичної особи між її засновниками існують лише цивільно-правові відносини, спрямовані на створення нового суб'єкта права, які потребують юридичного оформлення шляхом укладення договору про створення кооперативної організації.

Основним локальним нормативним актом, що визначає межі правосуб'єктності кооперативної організації, а також засади організації внутрішньо-кооперативних відносин, є статут.

Аналіз кооперативного законодавства України [5; 7; 8; 9] дає змогу виділити такі ознаки статуту кооперативної організації:

1) статут є багатостороннім корпоративним договором, укладеним засновниками кооперативної організації, форма та зміст якого повинні відповідати закону;

2) на підставі статуту виникають взаємні права і обов'язки між засновниками, а в подальшому – між всіма членами кооперативної організації та кооперативною організацією, а також між самими членами кооперативної організації, які носять корпоративний характер;

3) статут як багатосторонній договір може бути змінений рішенням загальних зборів членів кооперативної організації; для внесення змін до статуту достатньо, щоб за це рішення проголосувала кваліфікована більшість членів загальних зборів, а не всі члени кооперативної організації, на відміну від того, як вносяться зміни до звичайних господарських договорів;

4) на статут кооперативної організації розповсюджуються положення статей 203, 215 Цивільного кодексу України, які визначають загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину, та підстави недійсності правочину. У зв'язку з цим законність статуту може бути перевірена в судовому порядку.

Закони України «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» не визначають особливості створення споживчих та сільськогосподарських кооперативів, що дає підстави для висновку про те, що їх порядок утворення є однаковим.

Певна відмінність простежується в створенні виробничого кооперативу, який може бути заснований лише фізичними особами (стаття 97 ГК).

Враховуючи те, що Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» визначає правові, організаційні, економічні та соціальні умови діяльності усіх типів кооперативів, що діють у сільському господарстві (виробничих і обслуговуючих), а ГК є спеціальним нормативним актом, що регулює правові основи діяльності лише виробничих кооперативів, вважаємо, що необхідно узгодити положення

цього Закону в частині порядку створення виробничих сільськогосподарських кооперативів з положеннями ГК України шляхом викладення частини другої статті 5 Закону в такій редакції: «Засновниками обслуговуючого кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також юридичні особи, зареєстровані в Україні. Засновниками виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть бути лише фізичні особи, незалежно від їх громадянства».

Визначення кредитної спілки як неприбуткової організації, заснованої на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки, обумовлює певні особливості її створення. Так, згідно з положеннями статей 6, 7 Закону України «Про кредитні спілки» кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів; чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки та об'єднаними хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Рішення про створення кредитної спілки оформляється протоколом установчих зборів, який підписують голова та секретар зборів. Невід'ємною частиною протоколу є реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах (список засновників).

Установчі збори затверджують статут кредитної спілки, обирають її органи управління, уповноважують осіб для проведення державної реєстрації, вирішують інші питання, пов'язані зі створенням кредитної спілки.

Відмінностями у створенні кредитної спілки від кооперативу будь-якого типу (виробничого, обслуговуючого або споживчого) є підвищенні вимоги щодо мінімальної чисельності її засновників (членів), яка не може бути меншою ніж 50 осіб, та запровадження до осіб, які бажають бути членами кредитної спілки, додаткових вимог соціального характеру: спільне місце роботи чи навчання або належність членів кредитної спілки до однієї профспілки (чи об'єднання професійних спілок), іншої громадської чи релігійної організації або їх проживання в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Запровадження таких вимог є цілком виправданим, оскільки сприяє кращому виконанню членами кредитної спілки своїх обов'язків з повернення кредитних коштів, оскільки, крім зобов'язальних відносин, які виникають на підставі договору позики і носять суто формальний характер, у членів кредитної спілки, які користуються коштами інших членів спілки, з'являються моральні зобов'язання перед своїми товаришами з належного виконання взятих на себе цивільно-правових обов'язків.

Порівняльний аналіз законодавства, що регулює порядок створення кредитної спілки, а саме ГК

України і Закону України «Про кредитні спілки», свідчить про наявність в ньому певних неузгодженостей, які підлягають усуненню.

Так, відповідно до частини першої статті 1 Закону України «Про кредитні спілки» кредитна спілка засновується фізичними особами, професійними спілками та їх об'єднаннями. Водночас згідно з частиною другою статті 130 ГК України кредитна спілка може бути заснована лише громадянами.

Виходячи з того, що цілями створення кредитної спілки є задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та існування в Україні системи банківських установ різної форми власності, які здійснюють кредитування усіх видів суб'єктів правовідносин, вважаємо доцільним залишити за кредитною спілкою лише функцію задоволення потреб у взаємному кредитуванні її членів – громадян України, що в повній мірі відповідає головному призначенню кредитної спілки як неприбуткової організації, створеної на кооперативних засадах. Для цього з частини першої статті 1 Закону України «Про кредитні спілки» після слів «заснована фізичними особами» підлягає виключенню частина речення «професійними спілками, їх об'єднаннями».

Порядок створення кооперативного банку передбачений Законом України «Про банки і банківську діяльність», а законодавство про кооперацію поширюється на кооперативні банки лише в тій частині, що не суперечить цьому Закону.

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації [10].

Учасниками кооперативного банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Засновниками кооперативного банку та власниками істотної участі в банку не можуть бути інститути спільного інвестування.

Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки. До функцій центрального кооперативного банку, крім передбачених цим Законом, належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня [10].

Кооперативний банк діє на підставі статуту, який затверджується його учасниками.

Таким чином, на першому етапі створення кооперативної організації (*організаційний етап*) відбувається добровільне волевиявлення засновників на створення кооперативної організації як суб'єкта господарювання, яке юридично фіксується ухваленням установчими зборами відповідного рішення. Рішення установчих зборів оформлюється протоколом, який підписують голова та секретар зборів. Цей

етап завершується затвердженням установчими зборами статуту кооперативної організації.

На другому етапі створення кооперативної організації відбувається перевірка посадовою особою органу державної влади правильності складання засновниками установчих документів, дотримання ними вимог законодавства при створенні кооперативної організації та його державна реєстрація як юридичної особи. Вказані дії носять формально-контрольний характер.

Відносини, які виникають у сфері державної реєстрації кооперативних організацій, врегульовані Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [11].

Державна реєстрація кооперативної організації – це офіційне визнання державою факту її створення як юридичної особи. Державна реєстрація здійснюється шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Другий етап створення кооперативної організації (формально-контрольний) закінчується внесенням державним реєстратором відповідного запису про реєстрацію до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Із закінченням другого етапу створення кооперативна організація набуває необхідний обсяг правосуб'єктності і стає повноправним учасником господарських правовідносин.

При створенні кредитної спілки законодавство України встановлює додатковий (факультативний) етап її легалізації. Так, статтею 8 Закону України «Про кредитні спілки» встановлено, що кредитна спілка повинна пройти процедуру державної реєстрації національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Державна реєстрація кредитних спілок здійснюється шляхом внесення відповідного запису до державного реєстру фінансових установ. Підтвердженням здійснення державної реєстрації є свідоцтво, яке видається кредитній спілці національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Створення кооперативних об'єднань будь-якого рівня здійснюється за рішенням установчих зборів (конференції, з'їзду) уповноважених представни-

ків кооперативів та/або кооперативних об'єднань нижчого рівня. Установчі збори (конференція, з'їзд) ухвалюють установчий договір, затверджують статут та обирають органи управління кооперативного об'єднання. Кооперативне об'єднання набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації, яка здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [5].

Кредитні спілки мають право створювати на добровільних засадах місцеві та всеукраїнські асоціації, метою яких є надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів кредитних спілок. Рішення про створення асоціації кредитних спілок приймає установча конференція представників кредитних спілок. Асоціація кредитних спілок діє на підставі статуту, який затверджується рішенням конференції представників кредитних спілок. Асоціація кредитних спілок набуває статусу юридичної особи з моменту її державної реєстрації [9].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що створення кооперативної організації будь-якого типу здійснюється в нормативно-явочному порядку в два етапи. На першому етапі (організаційному) засновниками ухвалюється рішення про створення кооперативної організації, визначається її тип, розробляється і затверджується статут, який є основним локальним актом, що визначає напрями діяльності кооперативної організації. На другому етапі (формально-контрольному) відбувається перевірка правильності складання засновниками установчих документів, дотримання ними вимог законодавства при створенні кооперативної організації та його державна реєстрація як юридичної особи шляхом внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Кооперативна організація набуває статус суб'єкта господарювання з моменту внесення запису про її державну реєстрацію до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

В разі створення кредитної спілки застосовується додаткова процедура державної реєстрації національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, що обумовлено особливостями діяльності на ринку фінансових послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мавліханова Р. Виробничі кооперативи як суб'єкти цивільного права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р. Мавліханова ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2005. – 214 с.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144..
3. Сонін О. Правові основи виникнення сільськогосподарських кооперативів / О. Сонін // Право України. – 1992. – № 1. – С. 15–17.
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
5. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
6. Кравчук В. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. Кравчук. – К., 2005. – 720 с.

7. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
8. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України в редакції Закону № 5495-VI від 20 листопада 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 50. – Ст. 698.
9. Про кредитні спілки : Закон України від 20 грудня 2001 № 2908-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101.
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.